

УДК 015(477)

Є. М. ТОДОРОВА

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ЯК НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Аналізуються різні підходи визначення історичних періодів генезису української бібліографії, підкреслюється необхідність об'єктивного і правдивого викладання навчальної дисципліни згідно із соціально-економічним і культурним розвитком країни конкретного історичного періоду.

Ключові слова: бібліографознавство, історія бібліографії, періодизація історії бібліографії, структура навчальної дисципліни, межі історичного розвитку, генезис видів бібліографії.

Анализируются различные определения исторических периодов генезиса украинской библиографии, подчеркивается необходимость объективного и правдивого преподавания учебной дисциплины в соответствии с социально-экономическим и культурным развитием страны конкретного исторического периода.

Ключевые слова: библиографоведение, история библиографии, периодизация истории библиографии, структура учебной дисциплины, грани исторического развития, генезис видов библиографии.

Various definitions of the historical periods of the genesis of Ukrainian bibliography are analyzed; the necessity is emphasized of the objective and truthful teaching of the academic discipline in accordance with the social- economic and cultural development of the country in the definite historical period.

Key words: bibliography studies, history of bibliography, periodization of the history of bibliography, structure of the academic discipline, historical development, genesis of the kinds of bibliography.

Історія бібліографії як аспектна складова бібліографознавства досліджує походження і розвиток окремих бібліографічних явищ, фактів і подій, зумовлених соціальними, економічними і культурними факторами, зв'язок із небібліографічними явищами, виявляє і зберігає цінний досвід минулих часів.

Знання історії бібліографії відіграє велику роль у формуванні професійної свідомості майбутнього фахівця бібліотечно-інформаційної сфери. Історизм бібліографічної освіти передбачає наслідування цінного

досвіду попередніх поколінь, прагнення зберегти бібліографічні джерела, які не втратили цінності донині, розуміння залежності бібліографічної продукції і методичних рішень від суспільних умов епохи, причин і наслідків бібліографічних явищ і подій.

Навчальна дисципліна «Історія української бібліографії» як самостійний предмет викладається в Харківській державній академії культури з 1992 р. спочатку як дисципліна спеціалізації «Бібліограф документально-інформаційних структур», а з 2007/2008 навчального року як загальнопрофесійний предмет для студентів спеціальності 6.020102 всіх спеціалізацій.

Багаторічний досвід викладання цієї дисципліни дозволяє підвести деякі підсумки і висловити певні міркування щодо її змісту і структури, проаналізувати здобутки попередніх дослідників і викладачів і виявити головний чинник будь-якої історичної науки, а саме — її періодизацію. Отже, історія української бібліографії як наукова дисципліна виникла лише в 20-ті рр. ХХ ст.

У ХІХ — на початку ХХ ст. історія бібліографії практично не вивчалася. Можна згадати лише деякі виступи І. Я. Франка про стародавні «індекси» заборонених книжок, про покажчик «Оглавление книг, кто их сложил» і про бібліографічну діяльність Й. Левицького.

З огляду на ювілей видатного українського бібліографа і бібліографознавця (120 річниця з дня народження), який нещодавно відсвяткувала бібліотечна спільнота нашої країни, дозволимо собі детально проаналізувати його внесок в історію вітчизняної бібліографії.

Українська бібліографія мала майже тисячорічну історію свого розвитку до початку ХХ ст., ознаменувалася чималим досвідом і певними здобутками. Разом з тим узагальнюючих праць, спеціально призначених цьому важливому аспекту українського бібліографознавства, не було.

М. І. Ясинському належить пріоритет у розробці найважливіших проблем цієї наукової дисципліни, а саме — визначенні її предмета, об'єкта, принципів, методів, підходів, а також детальної характеристики організації бібліографічної роботи на українських землях, розвитку теорії та методиці бібліографії.

Вперше проблема розробки історії української бібліографії як першочергова і практично необхідна була порушена в 1927 р. співробітниками ВБУ, серед яких був і М. І. Ясинський. Того ж року в його статті «Головні моменти з історії української бібліографії (Бібл. збірник. Ч. 3. Бібліографія на Україні. — К., 1927. — С. 8–34)» автор порушив такі питання як історія організації бібліографічної справи в Україні; розвиток теорії бібліографії; джерелознавча база української бібліографії; діяльність відомих українських бібліографів; висновки щодо класифікації та розвитку окремих видів бібліографії. Головна увага в статті приділяється історії організації бібліографічної справи в Україні. Початком її він вважає 1776 р. — дату надрукування списку книг, які надійшли в продаж, у львівській газеті. На

його думку, цей факт був поодиноким і ще не мав великого значення. Датою справжньої організації бібліографії М. І. Ясинський називає 1909 р., тобто рік створення при Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка у Львові спеціальної бібліографічної комісії та бібліографічного бюро (1910 р.), функціями яких проголошувалося створення всеукраїнської бібліографії силами кваліфікованих фахівців. Окрім діяльності бібліографічної комісії М. І. Ясинський досліджує роботу Одеського бібліографічного товариства при Новоросійському університеті (1911 р.), Головної Книжкової палати в Харкові (1922 р.), Українського наукового інституту книгознавства (УНІКу) (1922 р.), визначивши основні напрями їхньої діяльності, конкретні здобутки і недоліки в роботі.

Велика увага в статті приділялася дослідженню бібліографічної діяльності в Західній Україні щодо бібліографування нової української літератури як на території етнографічної України, так і за її межами.

Значний інтерес для сучасних дослідників історії бібліографії в Україні являє аналіз розвитку теорії та методики бібліографії, представлений М. І. Ясинським у згаданій статті, а також систематичний показчик бібліографічних посібників, виданих в Україні. На основі цього показчика він розробив типо-видову класифікацію української бібліографічної продукції, що стало у свою чергу значним внеском у розробку проблем теорії бібліографії. Крім того, в цій же статті автор порушує питання про необхідність створення українського бібліографічного репертуару, до якого повертатиметься ще не раз.

Таким чином, М. І. Ясинський започаткував наукове дослідження історії української бібліографії.

1929 р. у статті «До характеристики М. Ф. Комарова як бібліографа» (Україна. — К., 1929. — Кн. 338. — С. 6–72). М. І. Ясинський порушив важливу проблему предмета та обсягу історії української бібліографії. Головним принципом добору бібліографічних матеріалів, на його погляд, мав стати територіальний, тобто мають відображатися документи, рукописні або опубліковані на території етнографічної України.

Щодо початкової дати історії української бібліографії, М. І. Ясинський дотримував думки про зв'язок бібліографії та «українського письменства», але наголошував на тому, що бібліографічні спроби давніх часів є лише підготовчим матеріалом, вступом до справжньої історії української бібліографії [10].

Наприкінці 1929 р. М. І. Ясинський склав програму з історії української бібліографії для аспірантів Всенародної бібліотеки України, в якій простежив її розвиток з часів Київської Русі (XI ст.) до 1929 р., а також уперше здійснив спробу її періодизації, в основу якої був покладений національний і культурний рух, боротьба українського народу за національну і культурну незалежність. М. І. Ясинський визначив п'ять основних періодів в історії української бібліографії.

Перший починається з 1073 р., від списків «істинних» і «ложних» книг в «Изборнике Святослава» і закінчується другою половиною XVI ст.

Другий — з 1574 р. — року виникнення українського книгодрукування до 1720 р. Це була доба першого українського відродження, розквіту вітчизняного друкарства, боротьби за державність України. Цей період автор поділив на два хронологічних відрізка: 1574–1648 рр. і 1648–1720 рр. Для першого підперіода, на його думку, було характерне піднесення української книжки і бібліографії, для другого — поступовий занепад.

Третій — з 1721 р., дати Указу Синоду про заборону на Україні видання книг гражданського друку. Цим Указом передбачалося «щоб на Україні не було друковано ніяких книг окрім церковних ..., а при тім..., аби в них не було ніякого сліду української мови» (Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К.; Львів, 1913. — С. 423).

Четвертий — з 1798 р. — опублікування «Енеїди» І. П. Котляревського до 1917 р.

П'ятий — з 1917 р. по 1929 р. — сучасний період розвитку української бібліографії (за його визначенням). Окремі періоди він поділив на додаткові підрозділи. Наприклад, у другому періоді окремим підрозділом подавався матеріал про розвиток української бібліографії після 1648 р., тобто початку визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Четвертий і п'ятий періоди окремо подавали матеріал щодо бібліографії Східної і Західної України. Бібліографія радянської України подавалася за типо-видовою ознакою, тобто окремо характеризувався розвиток державної, науково-допоміжної, книговидавничої, рекомендаційної та ін. видів за суспільним призначенням, а також види бібліографії за змістовною ознакою.

Крім історії української бібліографії М. І. Ясинський досліджував і історію російської бібліографії, склавши в 1930 р. відповідну програму для аспірантів ВБУ. В ній він також розподілив її розвиток за власною оригінальною системою, виділивши сім основних періодів від найдавніших часів до сучасності.

Не всі науковці погоджувалися із запропонованою ним схемою, так М. В. Здобнов та І. І. Корнейчик дотримувалися інших поглядів на тлумачення бібліографічних явищ, подавали свою власну періодизацію, але безперечним є той факт, що підходи, запропоновані М. І. Ясинським, актуальні понині і викликають інтерес у сучасних дослідників та викладачів історії української бібліографії.

У неопублікованій рецензії на п'ять випусків лекцій І. І. Корнейчика «Розвиток бібліографії на Україні» (Х., 1961). М. І. Ясинський сформулював завдання історії бібліографії: вивчення життя і діяльності бібліографів, їхніх праць, участі в бібліографічній роботі відповідних організацій та преси. Він підкреслює, що «історія української бібліографії — це, по суті, сторінки історії культури українського народу» [5, с. 54].

Вищезазначені праці М. І. Ясинського присвячені розвитку української бібліографії в цілому. Не меншою цінністю є його дослідження діяльності окремих українських бібліографів — І. Калиновича, М. Комарова та ін. На особливу увагу заслуговує його робота над вивченням бібліографічної спадщини Михайла Комарова. На думку вченого, «М. Комаров своїм «Бібліографічним покажчиком» документально розбив горезвісний наказ царського міністра Валуєва про заборону української мови і літератури» [5, с. 54]. М. І. Ясинський опублікував дві статті, присвячені видатному українському бібліографові, працював над відповідною монографією (після його смерті підготовленою до друку та відредагованою Ф. К. Сараною в Книжковій палаті України і включеної до тематичного випуску на 1968 р., яка так і не вийшла друком з нез'ясованих причин).

Праці М. І. Ясинського, присвячені історії української бібліографії та діяльності окремих відомих бібліографів, стали основою монографії І. І. Корнейчика «Історія української бібліографії. Дожовтневий період» (Х., 1971), підручника «Українська радянська бібліографія» (К., 1980), подальших дисертаційних досліджень, наукових публікацій, викладання відповідних навчальних дисциплін у ВНЗ культури.

Дослідженню історії української бібліографії дожовтневого періоду присвятив відомий бібліографознавець і педагог І. І. Корнейчик свою монографію «Історія української бібліографії. Дожовтневий період». У ній він продовжив працю М. І. Ясинського, творчо її переосмисливши і збагативши аналізом великої кількості бібліографічних фактів і явищ. Періодизація історії вітчизняної бібліографії в його роботі базується на основних етапах соціально-економічного розвитку України і вигадає таким чином:

I. Давня бібліографія (від 1073 р. до кінця XVIII ст.).

II. Бібліографія в першій половині XIX ст.

III. Бібліографія в другій половині XIX ст.

а) Бібліографія другої половини 50-х — 60-х рр.

б) Бібліографія в 70-90-і рр.

IV. Бібліографія кінця XIX — початку XX ст. [3].

Всередині кожного історичного періоду І. І. Корнейчик згрупував викладення матеріалу за типо-видовою ознакою бібліографії.

Глибоке знання матеріалу, величезний обсяг даних, дійсно науковий підхід дозволяє стверджувати про актуальність, історичну і наукову цінність цієї праці і в наш час, а його періодизація історії бібліографії може стати основою викладання цієї дисципліни в навчальних закладах культури.

Наступний період розвитку української бібліографії — радянський — було досліджено в навчальному посібнику «Українська радянська бібліографія», підготовленому провідними викладачами Київського та Харківського інститутів культури. Для свого часу цей посібник став неабиякою подією в культурному житті як України, так і колишнього СРСР, оскільки він був першим у країні підручником з історії бібліографії національної республіки.

Періодизація історії української бібліографії в ньому була типовою для історії СРСР і України того часу:

- I. Бібліографія в Українській РСР після Великої Жовтневої соціалістичної революції, у роки відбудови народного господарства.
- II. Бібліографія в Українській РСР у роки створення фундаменту соціалізму, перемоги соціалізму в СРСР і зміцнення соціалістичного суспільства.
- III. Бібліографія в Українській РСР у період Великої вітчизняної війни.
- IV. Бібліографія в Українській РСР у період відбудови і розвитку народного господарства та подальшого розвитку соціалістичного суспільства.
- V. Бібліографія в Українській РСР у період розвинутого соціалізму.

Всередині кожного розділу матеріал подається також за типо-видовою ознакою:

1. Державна бібліографія.
2. Рекомендаційна бібліографія.
3. Науково-допоміжна бібліографія.
4. Краєзнавча бібліографія.
5. Видавничо-книготорговельна бібліографія.
6. Бібліографія бібліографії.
7. Теоретико-методичні й організаційні питання бібліографії [8].

Аналізуючи навчальний посібник з позицій сучасного історичного підходу, можна визнати його певну цінність щодо подання окремих бібліографічних фактів, але їхнє трактування, й особливо періодизація радянського етапу розвитку української бібліографії, формулювання назв цих періодів не витримують ніякої критики і в практичній викладацькій роботі застосовуватися не можуть.

В. І. Лутовинова в дисертаційному дослідженні і монографії «Теоретико-методологічні засади та історія розвитку української рекомендаційної бібліографії (XI–XX ст.)» (К., 2002), виданій на його основі, виділяє такі періоди.

- I. XI–XIX ст. Історичні передумови виникнення рекомендаційної бібліографії на українських етнічних землях.
- II. Теорія та методика рекомендаційної бібліографії у I половини XX ст.
- III. Теоретико-методологічні засади розвитку рекомендаційної бібліографії в 50–80 рр. XX ст. [6].

М. Геращенко, професор кафедри бібліотекознавства та інформаційних ресурсів КНУКІМ у статті «Проблеми періодизації історії української бібліографії» [2] аналізує періодизацію історії української бібліографії, застосовану попередніми дослідниками, та пропонує періоди української бібліографії радянської доби викласти таким чином:

- I. Здобутки і втрати української бібліографії в тоталітарній державі (1917–1939 рр.).

- II. Українська бібліографія періоду Другої світової війни (1939–1945 рр.).
- III. Українська бібліографія в добу кризи і розпаду радянської імперії (1945–1985 рр.).
- IV. Українська бібліографія в період перебудови та шляху до незалежності (1985–1990-ті рр.).
- V. Українська бібліографія на сучасному етапі [2.]

При розробці цієї періодизації М. Геращенко робить посилання на підручник для ВНЗ «Історія України», написаний С. В. Кульчицьким, В. Д. Даниленком та В. О. Замлинським.

Безумовно, він має рацію, кажучи, що «бібліографознавці повинні тримати тісний зв'язок з фахівцями, які вивчають історію України, історію культури»... Ця теза не викликає ні заперечень, ні сумнівів, але...

Нами виявлено понад двадцять підручників для ВНЗ з історії України, які вийшли друком вже у ХХІ ст., дещо менше — з історії української культури і з кожним роком їхня кількість зростає.

У цьому, безперечно, позитивному моменті є маленьке «але» — у різних підручниках наводиться різна періодизація, не говорячи вже про трактування періодів залежно від політичних й ідеологічних поглядів їхніх авторів. То ж на яку з цих періодизацій мають зважати та брати за основу українські бібліографознавці і викладачі відповідних дисциплін?

Очевидним фактом є і необхідність ознайомлення і врахування досвіду наших найближчих сусідів — білорусів і росіян.

У кандидатській дисертації В. І. Саїтової, аспірантки Мінського державного інституту культури, присвяченій розвитку білоруської рекомендаційної бібліографії, подається така періодизація:

- I. Білоруська рекомендаційна бібліографія періоду становлення радянської влади.
- II. Білоруська рекомендаційна бібліографія періоду тоталітарної системи.
- III. Білоруська рекомендаційна бібліографія соціально-економічної відлиги.
- IV. Білоруська рекомендаційна бібліографія періоду стагнації та застою.
- V. Білоруська рекомендаційна бібліографія періоду перебудови та сьогодення [2, с. 551].

Відомий російський бібліографознавець, професор Челябінської державної академії культури і мистецтв (ЧДАКМ) І. Г. Моргенштерн в півтвіннику з курсу «Історія бібліографії» [7] подає коротке систематизоване викладення матеріалу з ХІ ст. до 2004 р., тобто історію і сучасний стан бібліографії. Як слушно відзначила Е. К. Виноградова у своїй рецензії на цей посібник [1], такий підхід має право на існування, але лише для навчальної літератури, а наукова історія бібліографії передбачає ретроспективний підхід для виявлення загальних моментів розвитку і типових факторів.

Початковою датою історії бібліографії в Росії І. Г. Моргенштерн вважає 1073 р., тобто списки «істинних» та «ложних» книг в «Ізборнику

Святослава». З огляду на знання історії української бібліографії таке твердження, на наш погляд, є досить спірним.

Узагалі ж, автор в основу своєї періодизації історії російської бібліографії поклав такі підвалини: загальноісторичну і технологічну, тобто розглядав історію бібліографії в аспекті суспільних потреб і залежностей. В загальному вигляді вона така:

I. Передісторія (з 1073 по 1710 р.)

II. Феодалний період (з 1710 по 1861 р.).

III. Капіталістичний період (з 1861 по жовтень 1917 р.)

IV. Радянський період (з жовтня 1917 по серпень 1991 р.)

V. Сучасний перехідний, кризовий період розвитку російської бібліографії (з серпня 1991 р.).

У середині розділів науковець виділив окремі підрозділи. Наприклад, у четвертому розділі «Історія радянської бібліографії» виділені такі підрозділи: 1917–1941 рр.; 1941–1953 рр.; 1945–1980-ті рр. [7].

На наш погляд, радянський період має бути розглянутий як єдиний для повної і наочної картини розвитку діяльності типо-видової структури бібліографії. Викликає заперечення також дата «жовтень 1917 р.», оскільки зміни, які відбулися в Російській імперії після лютого 1917 р., мають суттєве значення як для російської, так і для української бібліографії (скасування цензури, наприклад).

Важливою є головна позиція автора — зв'язок історії бібліографії з розвитком документальної бази суспільства, його інформаційними потребами, історією культури і суспільства в цілому. З такою позицією, безумовно, не можна не погодитися.

Дослідивши значну кількість наукової літератури і підручників для ВНЗ з історії України й історії української культури, зважаючи на вимоги Болонської угоди щодо модульного навчання, нами складена програма навчального курсу «Історія української бібліографії» і відповідний навчальний посібник. Згідно з нею, логічною і доцільною уявляється нам структура дисципліни, яка базується на таких історичних періодах:

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

1.1. Бібліографія Київської Русі (IX–XI ст.) та періоду феодалної роздробленості (XII–XIII ст.).

1.2. Бібліографія України за часів польсько-литовської колонізації (XIV — перша половина XVII ст.).

1.3. Українська бібліографія другої половини XVII–XVIII ст.

1.4. Бібліографія України (XIX — початку XX ст.).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ

2.1. Бібліографія України доби визвольних змагань (1917–1922 рр.).

2.2. Бібліографія України за часів СРСР (1922–1991 рр.).

- 2.2.1. Державна бібліографія.
- 2.2.2. Репертуарна бібліографія.
- 2.2.3. Бібліотечно-каталожна бібліографія.
- 2.2.4. Видавнича і книготорговельна бібліографія.
- 2.2.5. Науково-допоміжна бібліографія.
- 2.2.6. Рекомендаційна бібліографія.
- 2.2.7. Бібліографія бібліографічних посібників (метабібліографія).
- 2.2.8. Бібліографознавство і підготовка кадрів.

Отже, останній період, радянський, розглядає еволюцію окремих видів бібліографії і бібліографознавства в цілому протягом майже століття, що надає змогу простежити зміни й трансформацію кожного з них з огляду на соціальні, політичні і культурні вимоги суспільства. Такий підхід дозволяє спостерігати еволюцію поняття документ», а також методів бібліографії, технологічних засобів тощо. Крім того, така структура дозволяє в процесі історичного розвитку бібліографії представити формування наукового знання про бібліографію, її історію, теорію, методистику і технологію, викладання, виникнення бібліографознавчих досліджень і фахової літератури тощо. Розвиток української бібліографії незалежної України (з серпня 1991 р. донині) доцільно, на наш погляд, викладати в курсах «Загальне бібліографознавство», «Організація і технологія бібліографічної роботи», і особливо — «Бібліографічні ресурси».

Цілком і повністю погоджуючись з М. Герашенком щодо перевидання підручника «Українська радянська бібліографія», наполягаю на необхідності його докорінної переробки для встановлення об'єктивної картини з позицій історичної правди.

Безумовно, ця робота має бути колективною із залученням провідних учених, викладачів ВНЗ, працівників наукових бібліотек, докторантів і аспірантів. Але наразі, не маючи такого підручника, варто було б узгодити програми курсу «Історія української бібліографії» викладачами відповідної дисципліни трьох провідних вищих навчальних закладів культури — Київського, Харківського і Рівненського, обговоривши основні проблемні питання або на науково-теоретичній конференції, або на нараді. Зрозуміло, що кожен навчальний заклад має певну самостійність у підходах до викладання, але базові підходи мають бути якщо не єдиними, то хоча б подібними.

Не викликає сумнівів і той факт, що історію української бібліографії слід розглядати з позицій об'єктивності, повної історичної правди, в тісному зв'язку з соціальними, економічними, культурними факторами, характерними для кожного періоду. Наукова розробка періодизації історії вітчизняної бібліографії не лише стане повноцінною складовою бібліографознавства, але й започаткує формування в нашій країні такого напрямку, як теорія історії бібліографії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Виноградова Э. К. Путеводитель по истории библиографии: особенности нового жанра / Э. К. Виноградова // Библиография, 2006. — № 4. — С. 108-112.*
2. *Геращенко М. Проблеми періодизації історії української бібліографії / М. Геращенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. — К., 2005. — Вип. 14. — С. 547-552.*
3. *Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період (нафиси) / І. І. Корнейчик. — Х. : Ред.-видав. відділ Кн. палати УРСР, 1971. — 374 с.*
4. *Королевич Н. Ф. Михайло Ілліч Ясинський / Н. Ф. Королевич // Шк. б-ка. — 2007. — № 8. — С. 40-43.*
5. *Королевич Н. Ф. Українські бібліографи ХХ ст. / Н. Ф. Королевич. — К., 1998. — С. 48-69.*
6. *Лутовинава В. І. Теоретико-методологічні засади та історія розвитку української рекомендаційної бібліографії (ХІ-ХХ ст.) / В. І. Лутовинава. — К.: Кн. палата України, 2002. — 147 с.*
7. *Моргенштерн И. Г. История библиографии: путеводитель по курсу для студ. / И. Г. Моргенштерн, ЧГАКИ. — Челябинск, 2005. — 43 с.*
8. *Українська радянська бібліографія: навч. посіб. / за ред. Ф. К. Сафани і Д. Д. Тафаманова. — К. : Вища шк., 1980. — 263 с.*
9. *Ясинський М. Бібліографія української бібліографії / М. Ясинський // Укр. бібліографія. — К., 1928. — Вип. 1. — С. 107-123.*
10. *Ясинський М. Історія української бібліографії: програма для аспірантів ВБУ. — К., 1929. — 17 с. (машинопис).*

Надійшла до редколегії 09.03.2010 р.

УДК 61:316.776

Н. О. АРТАМОНОВА

**ЕВОЛЮЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ
СИСТЕМИ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Розглядається еволюція процесів формування комунікаційних засобів системи наукової медичної інформації. Відзначена закономірність розвитку системи наукової комунікації, пов'язаної з виникненням та подоланням деяких перешкод завдяки переходу в нову якість.

Ключові слова: наукові комунікації, система наукової медичної інформації, комунікаційні засоби.

Рассматривается эволюция процессов формирования коммуникационных средств системы научной медицинской информации. Отмечена закономерность развития системы научной